

Vojtěch Novotný

Odvaha být církví

Josef Zvěřina v letech
1913–1967

Odvaha být církví

Josef Zvěřina v letech 1913–1967

doc. Vojtěch Novotný, Th.D.

Recenzovali:

doc. ThDr. Václav Ventura, Th.D.

PhDr. Jan Stříbrný

Text vznikl v rámci řešení grantového projektu GA ČR 401/08/1491.

Redakce Marie Bernardová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2013

© Vojtěch Novotný, 2013

ISBN 978-80-246-2432-7

ISBN 978-80-246-2452-5 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

<http://www.cupress.cuni.cz>

Deformitas Christi te format.

S. Augustinus, *Sermo* 27,6,6

(Ἡ ἀγάπη) οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ,
συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ

1 Κορ 13,6

Obsah

Úvod	11
1. Cesta ke kněžství (1913–1938)	26
1.1 Dětství	26
1.2 Gymnazijní studia	30
1.3 Studium a formace v Římě	34
1.4 Zvěřinova ohlédnutí za první republikou	44
2. Období druhé světové války (1938–1945)	48
2.1 Falknov	48
2.2 Pyšely	54
2.3 Plzeň	59
2.4 Praha	63
2.5 Zásmuky	68
2.6 Praha	76
2.6.1 Kněžské působení	76
2.6.2 Česká liga proti bolševismu	80
2.6.3 Přátelství s Růženou Vackovou	82
2.6.4 Účast v odboji	87
2.6.5 Sběr lidských těl	89
2.7 Zvěřinova ohlédnutí za válkou	90
2.8 Publikační činnost	93
3. Mezi totalitami (1945–1948)	99
3.1 Pražské povstání a vztah k Němcům	100
3.2 Přejícné období	106
3.3 Počátek působení na teologické fakultě	111
3.4 Teologie pozemských skutečností a zájem o marxismus	118

3.4.1 Znamení doby	118
3.4.2 Teologie pozemských skutečností	120
3.4.3 Studium marxismu	126
3.4.3 Politický profil	141
3.5 Další aktivity	147
3.6 Publikační činnost let 1945–1946	151
3.7 Stipendijní pobyt ve Francii	152
3.8 Disertace	155
3.9 Pastorační působení mezi vysokoškoláky	159
3.9.1 Česká liga akademická	159
3.9.2 Katolická akce	162
3.9.3 Tomislav Kolakovič	164
3.9.4 Pražské pojetí Katolické akce	169
3.9.5 Pastorage mezi umělci	173
3.9.6 Rodina	177
3.10 Studium catholicum	182
3.11 Publikační činnost v letech 1947–1948	185
4. Sřtět s proticírkevním režimem (1948–1952)	188
4.1 Doteky totality	189
4.2 Doktorát a akademické působení	199
4.3 Otevřený sřtět	204
4.4 Služba v PTP	226
4.5 Zatčlení	236
4.6 Vyšetřování	240
4.7 Příprava procesu	252
4.8 Soud	258
5. V područi bezpráví (1952–1965)	270
5.1 Mírov a Praha	271
5.2 Tábor L u Vykmanova	277
5.3 Leopoldov	290
5.4 Valdice	313
5.5 Zvěřinova ohlédnutí za vězením	335
5.6 Vědecká činnost v l. 1952–1965	344
6. (Ne)svoboden (1965–1967)	346
6.1 Civilní zaměstnání	346
6.2 Zapojení do místní církve	355
6.2.1 Postoj režimu k církvi v letech 1952–1962	355

6.2.2	Vztahy mezi Svatým stolcem a Československem	358
6.2.3	Osmělení věřících a recepcí koncilu	364
6.2.4	Koncept církve dialogické	368
6.2.5	Působení propuštěných vězňů	394
6.2.6	Kontakty se zahraničím	398
6.3	Vědecká činnost	402
7.	Vývoj Zvěřinovy reflexe do roku 1967	422
Přílohy		428
1.	Homilie 1945–1950	428
1.1	Koncept kázání z 1. 5. 1945	428
1.2	Koncept kázání z 24. 1. 1946	430
1.3	Koncept kázání z 24. 5. 1945	431
1.4	Koncept kázání z 29. 6. 1945	432
1.5	Koncept kázání z 12. 7. 1945	434
1.6	Koncept kázání z 20. 7. 1945	435
1.7	Koncept kázání z 22. 7. 1945	437
1.8	Koncept kázání z 22. 8. 1945	439
1.9	Koncept kázání z 29. 12. 1945	441
1.10	Koncept kázání z 10. 1. 1946	443
1.11	Koncept kázání z 29. 3. 1946	445
1.12	Koncept kázání ze 7. 2. 1948	446
1.13	Koncept kázání ze 4. 11. 1949	447
1.14	Koncept kázání z 2. 3. 1950	448
1.15	Koncept kázání z 16. 3. 1950	449
1.16	Koncept kázání z [června] 1950	450
2.	Studium catholicum – odbor výtvarného umění (19. 10. 1947)	451
3.	Žádost Josefa Zvěřiny o zahájení habilitačního řízení (1. 10. 1969)	454
4.	Posudek Růženy Vackové: <i>Výtvarné dílo jako znak</i> (26. 10. 1969)	456
5.	Fotografie	460
Bibliografie prací Josefa Zvěřiny		467
1.	Propria individuální, vydaná, datovaná	471
2.	Propria individuální, nevydaná, datovaná	505
3.	Propria kolektivní, vydaná, datovaná	506
4.	Dubia	508
5.	Překlady	508

Seznam zkratek	509
Seznam použité literatury	511
1. Archivní prameny	511
2. Publikované prameny a edice dokumentů	513
3. Periodika	518
4. Sekundární literatura	521
Jmenný rejstřík	580

Úvod

1. Josef Zvěřina je považován za jednu z nejvýznamnějších osobností katolické církve v českých zemích druhé poloviny 20. století a za jednoho z jejích největších teologů. Toto hodnocení lze nalézt nejenom ve vzpomínkách pamětníků, ale i v odborné literatuře, jež pojednává o dějinách české společnosti dané doby, zejména pak o dějinách církevních a o dějinách teologie.¹ Je-li ovšem takový soud pravdivý (a jako takový byl

1 Srov. např. JANDOUREK, Jan. *Halík Tomáš: ptal jsem se cest*. Praha: Portál, 2001, s. 57: „Zvěřina se stal symbolem úsilí o mravní a intelektuální obnovu českého katolictví, a to právem. Byl to zřejmě nejvýznamnější katolický teolog, kterého jsme v Čechách ve 20. století měli. Ale ještě víc než jeho dílo a jeho obrovská učitelská činnost znamenal jeho charakter, jeho statečnost a jasnozřivost, s níž nekompromisně ve všech dramatických okamžicích našich národních dějin po víc než půl století stál vždycky v první řadě těch, kterým šlo o dobrou věc.“ HALÍK, Tomáš. *Ten, který se za nás vydával: Příběh Josefa Zvěřiny, učitele teologie a občanské odvahy*. Dostupný z WWW: <http://www.halik.cz/clanky/josef_zverina.php> [2007-05-22]: „Život otce Zvěřiny se téměř kryje s dějinami československého státu: kdykoliv v těchto dějinách – ve společnosti, v církvi, v kultuře – se dělo něco podstatného, kdykoliv bylo třeba nasadit kůži, projevit odvahu, zastat se dobré věci a postavit se proti zlu, Zvěřina byl vždy u věci...“ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: CDK, 2007, s. 261: „Pokud bychom hledali nějakou osobu nadanou všemi třemi typy autority [tj. autoritou přirozenou, legitimní a charismatickou] v domácí církvi, pak by to byl s největší pravděpodobností Josef Zvěřina, který se stal akceptovatelným nejen pro značný okruh lidí v církevním rámci, ale také pro osobnosti mimo církev, zvláště po podepsání Charty 77 a její obhajobě.“ RICCI, Francesco. In *memoriam Josef Zvěřina (1913–1990)*. *Il Nuovo Areopago: rivista bimestrale di cultura* 1990, roč. 9, č. 3 (35), s. 9–10: „Je-li pravda, že Praha byla v posledních padesáti letech jevištěm výjevů nízkých i vznešených, Zvěřina byl jejich – jedněch i druhých – deuteragonistou, postavou, která se v řecké tragédii objevuje proto, aby zjevovala světla a stíny, pravdy a lži, slavné a ničemné skutky protagonisty, jež se postupně ukazují na scéně. Je tedy soudcem, nebo přesněji svědkem, hlasem volajícím, prorokem a někdy i martyrem. [...] V jakém smyslu Zvěřina byl a zůstává deuteragonistou českých – a protože českých, tedy i evropských – dějin druhé poloviny 20. století? V tomto století došlo v Evropě ke třem revolucím: komunistické, národněsocialistické a konzumní. V roce 1939, 1950, 1968 a 1989 se Praha stala středem dramatických událostí, které měly již ve svém bezprostředním průběhu

svými autory předložen), je znalost života a díla Josefa Zvěřiny jedním z nejdůležitějších stavebních kamenů dějin místní katolické církve v českých zemích druhé poloviny 20. století a její teologické reflexe. Zdálo by se proto oprávněně předpokládat, že se tato a podobná hodnocení nezakládají jenom na intenzivním dojmu, který vznikl v osobním setkání s Josefem Zvěřinou, nebo na tradované evidenci, nýbrž i na zevrubném poznání jeho života a díla. Osobní dojem či tradovaná evidence totiž sice mohou být pravdivé, z hlediska kritického poznání jsou ale nedostatečné, protože nedoložené ověřitelnými prameny a nezbytnou argumentací. Ve své obecnosti navíc konkrétní fakta a příčinné souvislosti pouze předpokládají, avšak nepředkládají.

2. Jaký je ale reálný stav vědomostí o této osobnosti?

Z hlediska životopisného je nejhodnotnějším pramenem jeho rozhovor s Marií Rút Křížkovou, který vznikl v letech 1986–1987 a vyšel v roce 1995 s názvem *Žít jako znamení: Rozhovory s Josefem Zvěřinou*.² K dispozici jsou i některé další autobiografické texty, rozhovory či zmínky.³ Poskytují základní rámec, do něž lze vkládat různá doplnění a upřesnění. Nutno k nim nicméně přistupovat s opatrností, protože obsahují řadu omylů, zaviněných nepřesnostmi ve Zvěřinových vzpomínkách. Dalším hodnotným, byť těžko ověřitelným pramenem jsou rozptýlená svědectví těch, kdo se s ním setkali. Biografické práce až na výjimky nepřinášejí nic podstatně nového a jenom v minimální míře vycházejí z archivního materiálu.⁴ Zcela pominout lze medailony, které jsou vesměs pouhým

evropský význam. A Zvěřina v nich byl ponořen (až po krk, jak se říká): nikoli jako intelektuál, který – au-dessus de la mêlée – hodlá řídit běh dějin v síle vlastní jistoty, že je držitelem jejich významu a že může usměrňovat jejich smysl, nýbrž jako běžný malý člověk, ponořený spolu s ostatními v melting pot dobrých a špatných, hloupých či podlých událostí, výhradně s jistotou víry v mrtvého a vzkříšeného Krista a s nevyčerpateľnou zásobou ironie [...]. Víra a ironie uschopují při sdílení lidského údělu k pravé (ba jedině možné) „teologii dějin“. Lze tedy s naprostým přesvědčením tvrdit, že Josef Zvěřina byl jediným opravdovým teologem dějin našeho století. A lze to říci i přesto, že nikdo – nebo jen nemnozí – nečetl něco z jeho střízlivých teologických esejů.“

- 2 KŘÍŽKOVÁ, Marie Rút – ZVĚŘINA, Josef. *Žít jako znamení: Rozhovory s Josefem Zvěřinou*. Praha: Zvon, 1995. Datace je uvedena v předmluvě Václava Vaško na s. 7.
- 3 Např. ZVĚŘINA, Josef. *La gioia di essere Chiesa*. Bologna: Edizioni CSEO, 1990, s. 12–18 (kap. La mia storia nella storia della mia terra boema); ZVĚŘINA, Josef – JANČAŘÍK, Michal. Rozhovor s P. Josefem Zvěřinou. *Velehrad: časopis pro křesťanský život* 1990, roč. 1 (2), č. 6, s. 15–18; ZVĚŘINA, Josef – BAUER, Jan. Humanismus je základem víry. *Náš domov: Příloha Zemědělských novin* 1990, 20. 4., roč. 46, č. přílohy 16, s. 1–2 přílohy. Další texty budou citovány v průběhu této práce.
- 4 Srov. např. MÁDR, Oto. Josef Zvěřina. *Teologické texty* 1990, roč. 1, č. 4, s. 160; ID. Teolog Josef Zvěřina. *Teologické texty* 1993, roč. 4, č. 3, s. 106–108; ONDOK, Josef Petr. Josef Zvěřina: člo-

opakováním obecně známých skutečností. Ucelená biografie, která by byla založena na studiu archivních materiálů a na heuristice Zvěřinových autobiografických textů i sekundární literatury, dosud neexistuje.

Co se bibliografie Zvěřinových prací týče, jediným relevantním podkladem je seznam, který sestavila Jolana Poláková pro publikaci *Pět cest k radosti*.⁵ Bibliografie je ve všech třech dosavadních vydáních (1995, 1997, 2003) nezměněna a opatřena dodatkem, že si nečiní nárok na úplnost. To platí jak z hlediska jednotlivých záznamů, tak i z hlediska jejich celkového množství: řada publikací chybí. Také kvalitní bibliografie je tedy zatím pouhé desideratum.

Pokud jde o Zvěřinovu reflexi, největší část studií se zatím soustředila na povšechnou charakteristiku Zvěřinovy stati *Odvaha být církví*, na jeho knihu *Teologie agapé* a na jeho eklesiologii,⁶ nověji též na jeho trinitologii a pneumatologii.⁷ Recenze nepřinášejí nic podstatnějšího. Nejrozsáhlejší

věk, kněz a mukul. *Universum: revue České křesťanské akademie* 2003, roč. 13, č. 2, s. 7–9; ID. *Muloklovský Vatikán*. Brno: CDK, 2005, passim; STRÍBRNÝ, Jan. Josef Zvěřina v PTP. *Universum: revue České křesťanské akademie* 2003, roč. 13, č. 2, s. 10–13; SROVNALOVÁ, Magdalena. *Josef Zvěřina – kněz a učitel. Tajné studium dogmatiky na Moravě v letech 1975–1990* (diplomová práce obhájená na ETF UK). Praha 2003; SROVNALOVÁ, Magdalena – STRÍBRNÝ, Jan. Josef Zvěřina a tajné studium teologie na Moravě. *Universum: revue České křesťanské akademie* 2005, roč. 13, speciál, s. 42–44; *Universum: revue České křesťanské akademie* 2005, roč. 13, č. 3, s. 36–40; SLAVÍČKOVÁ, Marta. *Josef Zvěřina jako katecheta dospělých* (diplomová práce obhájená na CMTF UP). Olomouc, 2004. Další texty budou citovány v průběhu této práce.

5 ZVĚŘINA Josef. *Pět cest k radosti: [Výbor z díla]*. Vybrala a uspořádala Jolana Poláková. 1. vydání. Praha: Zvon, 1995; 2. vydání. Praha: Zvon, 1997; 3. vydání. Praha: Vyšehrad, 2003. Bibliografie je ve 3. vydání na s. 248–258.

6 BUGEL, Walerian. Mílošč kluczem do teologii: o „Teologii Agapé“ ks. Josefa Zvěřiny. *Więź* 1993, č. 2, s. 127–136; KARFÍKOVÁ, Lenka. Česká katolická teologie v 80. letech: (K teologii agapé Josefa Zvěřiny). *Reflexe: časopis pro filosofii a teologii* 1994, č. 12, s. 11/1–8; DOLISTA, Josef. Charakteristika teologie Josefa Zvěřiny. *Aktuality: Magazín Setkání* 1994, roč. 5, č. 6, s. 31–32; ID. Charakteristika teologie Josefa Zvěřiny. In KARFÍKOVÁ, Lenka – KŘIŠŤAN, Alois – KUŘE, Josef (eds.). *„Život se tvoří z přítomné chvíle“: Česká katolická teologie po druhé světové válce*. Brno: CDK, 1998, s. 112–115; ID. Demokracie církve s odkazem na dílo Josefa Zvěřiny. *Universum: revue České křesťanské akademie* 2001, roč. 11, č. 6, s. 18–21; DOLISTA, Josef – MACHULA, Tomáš. Skepsis gegen alles von oben: theologische Suchbewegungen in der tschechischen Übergangsgesellschaft. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas theologica Cyrillo-Methodiana: theologica olomucensia* 2002, č. 3, s. 75–95; DOLISTA, Josef – MACHULA, Tomáš. Církev zápasící. *Teologické texty* 2003, roč. 14, č. 2, s. 52–55; PAVELKOVÁ, Martina. Teologická reflexe v nesvobodném Československu. In MACHULA, Tomáš – PAVELKOVÁ, Martina – ŠTĚCH, František (eds.). *Veritas liberabit vos: sborník k sedmdesátinám Karla Skalického*. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2004, s. 106–115; RYŠKOVÁ, Mireia. Eklesiologie Josefa Zvěřiny. In NOVOTNÝ, Vojtěch (ed.). *Česká katolická eklesiologie druhé poloviny 20. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 168–176.

7 POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Světla a stíny trinitologie a pneumatologie Josefa Zvěřiny. *Teologické*

studium věnovali Zvěřinovi polští autoři Cezary Andrzej Mizia a Łukasz Szendzielorz, jejichž díla – pomineme-li jiné jejich problematické aspekty – lze pokládat za paradigmatickou ukázkou metodologických nedostatků, jimiž dosavadní bádání trpělo: nedostatečný zřetel na diachronní aspekt Zvěřinovy tvorby a velmi omezené pramenné východisko.⁸ Jenom výjimečně bylo totiž zatím zdůrazněno, že se Zvěřinovo myšlení tematicky vyvíjelo: že v něm od roku 1968 došlo ke zřetelnému posunu od primárního zájmu o dějiny a teorii (filosofii a teologii) umění k teologii dogmatické⁹ a že se koncept teologie agapé objevil až v polovině 70. let. Citované studie se tak v podstatě věnují pouze závěrečnému období jeho reflexe, jež spadá do 70.–80. let 20. století. Nutno uzavřít, že ani reflexe Josefa Zvěřiny nebyla prozatím studována v náležitě úplnosti.

3. Jsou-li tedy na jedné straně důvody k opodstatnění domněnce, že život a dílo Josefa Zvěřiny představuje jeden z úhelných kamenů dějin katolické církve a teologické reflexe v českých zemích 20. století, a je-li na druhé straně celková bilance jejich poznání relativně chudá, vyvstává s naléhavostí úkol zpracovat Zvěřinův životopis na základě základního výzkumu, sestavit co nejúplnější bibliografii jeho prací a uchopit diachronně hlavní témata jeho reflexe. Pouze takto komplexní přístup opravňuje naději, že Zvěřina bude nahlédnut ve správné a přiměřené perspektivě a že se z tohoto zorného úhlu vyjasní i cesty, jimiž trojosobní

texty 2011, roč. 22, č. 3, s. 117–127; ID. *Různé podoby české trinitární teologie a pneumatologie 1800–2010: tuárnosti české katolické trojiční teologie a pneumatologie 1800–1989: komentovaná bibliografie 1800–2010*. [Brno]: L. Marek, c2011, s. 462–490.

- 8 MIZIA, Cezary Andrzej. *Znaczenie chrześcijańskiej agape dla przesładowanego kościoła według ks. Josefa Zvěřiny (1913–1990): studium pastoralne* (disertační práce obhájená na Instytut ekumeniczny – Katolickij uniwersytet lubelskij). Lublin, 2002; ID. *Metoda a východiska teologie agapé Josefa Zvěřiny*. *Studia theologica* 2002, roč. 4, č. 2, s. 19–28; ID. *Prorocy charakter teologii agape Josefa Zvěřiny*. In KLAUZA, Karol (ed.). *Więksi i mniejsi prorocy Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2003, s. 49–69; ID. *Význam Agapé pro pronásledovanou církev podle Josefa Zvěřiny*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta, 2007; SZENDZIELORZ, Łukasz. *Teologie agapé jako metoda: Agapetologiczna struktura dzieła teologicznego Josefa Zvěřiny*. Katovice: Księgarnia św. Jacka, 2009; ID. *Myśl teologiczna Josefa Zvěřiny: „Teologia agapé“ jako „teologia środka“*. *Ateneum Kaptanskie* 2002, č. 2–3, s. 281–290; ID. *Kobieta – Matka – siostra: Mariologiczne postawy teologii kobiety Josefa Zvěřiny*. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 2008, roč. 41, č. 1, s. 32–45; ID. *Teologické myšlení Josefa Zvěřiny: teologie agapé jako „teologie středu“*. *Teologické texty* 2013, roč. 24, č. 2, s. 68–72. Srov. BRODNIEWICZ, Joanna. „... ale největší je láska“ (1 Kor 13,13): Polské ohlasy na teologii Josefa Zvěřiny. *Teologické texty* 2013, roč. 24, č. 2, s. 73–79.
- 9 Srov. nicméně ONDOK, Josef Petr. *Cesta Josefa Zvěřiny od filozofie umění k teologii*. *Univerzum: revue České křesťanské akademie* 2003, roč. 13, č. 4, s. 30–32.

Bůh vedl za jeho života místní církev. A snad i to, „co Duch praví církvím“ dnes.

Toto vědomí provázelo genezi studie, jež je zde představována. Zájem o Josefa Zvěřinu, který se u mne probudil v souvislosti s jeho někdejšími působením na teologické fakultě,¹⁰ s jeho eklesiologií¹¹ a s ohledem na význam dějin teologie pro současnou místní církev,¹² mne vedl k tomu, že jsem si jej původně vybral jako téma disertační práce. Přípravné práce ale ukázaly, že má-li být Zvěřinova reflexe interpretována korektně, musí být lépe uchopena v historických souvislostech, takže je třeba nejprve zpracovat řadu jiných námětů – jakýchsi prolegomen. Tak vznikla disertace, která byla po úpravách zveřejněna ve dvou monografiích, v nichž je představen epistemologický statut dějin teologie a historické realie teologické reflexe v českých zemích druhé poloviny 20. století.¹³ S ohledáváním Zvěřinova historického a teologického kontextu souvisejí i některé další studie.¹⁴ Přímou jeho reflexi byly věnovány práce, v nichž šlo

-
- 10 NOVOTNÝ, Vojtěch. Josef Zvěřina a pražská teologická fakulta. *Teologické texty* 2003, roč. 14, č. 2, s. 78–79; ID. Josef Zvěřina, teologická fakulta a křesťanské umění. In ROYT, Jan – OTTOVÁ, Michaela – MUDRA, Aleš. *Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium: Sborník k počtě Jiřího Kuthana: Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy*. České Budějovice: Nakladatelství Halama, 2005, s. 35–64.
- 11 NOVOTNÝ, Vojtěch. České teologie umírající církve 70. let 20. století. *Teologické texty* 2004, roč. 15, č. 1, s. 7–13; ID. Christologická založení teologií umírající církve. *Teologické texty* 2005, roč. 16, č. 3, s. 93–95; ID. Církev v nerozdělené lásce a vydanosti: Eklesiologické základy řeholního života dle Josefa Zvěřiny. *Mezinárodní katolická revue Communio* 2004, roč. 8, č. 3–4, s. 267–278.
- 12 NOVOTNÝ, Vojtěch. Česká teologie 2. pol. 20. století a péče o místní církev. *Teologické texty* 2004, roč. 15, č. 5, s. 201–202.
- 13 NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu: Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007; ID. *Katolická teologická fakulta 1939–1990: Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007.
- 14 NOVOTNÝ, Vojtěch. Zrod teologa: Oto Mádr v letech 1945–1951. *Studia theologica* 2007, roč. 9, č. 30, s. 63–77; ID. Česká katolická eklesiologie na počátku druhé poloviny 20. století. In NOVOTNÝ, Vojtěch (ed.). *Česká katolická eklesiologie druhé poloviny 20. století*, s. 9–46; ID. Eklesiologie Antonína Mandla. *Ibid.*, s. 107–130; ID. Teologické dílo Reginalda Maria Vincence Dacika (1907–1988). In BEDŘICH, Martin [et alii] (eds.). *In Spiritu Veritatis: Almanach k 65. narozeninám Dominika Duky OP*. Praha: Krystal OP, 2008, s. 443–464; NOVOTNÝ, Vojtěch – ROYT, Jan – SKLENÁŘ, Karel. Cibulka, Josef Jan. In HISTORICKÝ ÚSTAV (AKADEMIE VĚD ČR). *Biografický slovník českých zemí*. Sv. 9. C. Praha: Libri, 2008, s. 409–410; ID. Působení Josefa Cibulky na teologické fakultě Karlovy univerzity. In JAROŠOVÁ, Markéta (ed.). *Professori Josef Cibulka ad honorem*. Praha: TOGGA, 2009, s. 17–33 (*Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis: Historia et historia artium. Svazek VIII*); ID. Plán akce pro vydávání českých vysokoškolských příruček bohovědných: Stav české katolické teologie v letech 1949–1950. *Studia theologica* 2008, roč. 10, č. 33, s. 48–62; ID. Oto Mádr: „Církev je Boží dar a naše dílo.“ *Universum: revue České křesťanské akademie*, 2011, roč. 21, č. 3, s. 14–17; ID. Zvěřina, Josef. *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* 2013, sv. 34, sl. 1574–1576.

o teologii umírající církve, o teologii životních stavů a o personologické zacílení jeho eklesiologie.¹⁵

Nejdůkladněji jsem se Zvěřinovi věnoval v práci, jež byla obhájena v průběhu habilitačního řízení na KTF UK.¹⁶ Předkládala životopis Josefa Zvěřiny v letech 1913–1967, vývoj jeho písemného díla a reflexe v uvedeném období, i jeho celoživotní bibliografii. Svou práci jsem nevydal tiskem, neboť jsem měl v úmyslu doplnit ji o celé následující období Zvěřinova života, tedy o roky 1968–1990. Na okraji tohoto mého primárního zájmu vznikly dvě monografie, jež byly věnovány dalším pozoruhodným osobnostem dané doby, s nimiž se Zvěřina znal a stýkal: Adolfu Kajprovi SJ, který měl na něj velký vliv v době poválečné, a Zdeňku Bonaventurovi Boušovi OFM, s nímž Zvěřina, který jej znal řadu let, svedl – pro obě strany zásadní – teologický spor těsně po podpisu Charty 77.¹⁷

Úmysl doplnit habilitační práci o celé následující období Zvěřinova života a díla se z různých důvodů nedaří uskutečnit, a je otázkou, zda se tak kdy stane. Proto jsem se nakonec rozhodl, ač zdráhavě, text vydat. Vnější podnětem je mi sté výročí narození Josefa Zvěřiny. Studie je samozřejmě vydávána s jistými úpravami. Ty spočívají, pomineme-li změny stylistické, především v tom, že některé pasáže, zejména v šesté kapitole, jsou zcela vypuštěny nebo publikovány separátně. Podstatná část sekundární literatury byla z poznámek pod čarou vypuštěna a ponechána pouze v závěrečné bibliografii. Zapracovány byly nové poznatky z archivních pramenů i sekundární literatury. Zvláště je třeba vyzdvihnout skutečnost, že byl užít nově získaný konvolut sto tří Zvěřinových homilií z let 1944–1950.¹⁸

15 NOVOTNÝ, Vojtěch. České teologie umírající církve 70. let 20. století; ID. Christologická založení teologií umírající církve; ID. Církev v nerozdělené lásce a vydanosti; ID. *Teologie ve stínu*, s. 185–209; ID. Sterbende Kirche: Tschechische Theologie angesichts kommunistischer Unterdrückung. *Internationale katholische Zeitschrift Communio* 2008, roč. 37, č. 2, s. 185–199; ID. Zvěřina, Josef. In PAVAN, Antonio (ed.). *Enciclopedia della persona nel XX secolo*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 2008, s. 1154–1156; ID. L'eccelesiologia personalistica cecca della seconda metà del XX secolo. *Slavia: rivista trimestrale di cultura* 2009, roč. 18, č. 1.

16 NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologický žije člověk: Josef Zvěřina v l. 1913–1967* (habilitační práce). Praha: KTF UK v Praze, 2008. Trest práce byla představena jako ID. Desatero tvůrčích období Josefa Zvěřiny. *Universum: revue České křesťanské akademie* 2010, roč. 20, č. 3, s. 14–18.

17 NOVOTNÝ, Vojtěch. *Maximální křesťanství: Adolf Kajpr SJ a list Katolík*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2012; ID. „Běda církvi...“: *Bonaventura Bouše burčující*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2012.

18 Josef Zvěřina jej daroval své spolupracovnici, paní Marii Zouharové z Vyškova. Od ní jej pro Centrum dějin české teologie KTF UK získal Ludvík Dřímál SDB. Jim oběma patří vřelé poděkování.

4. Náš text tedy ve své výsledné podobě sleduje trojjediný cíl: zevrubné seznámení s životem Josefa Zvěřiny v letech 1913–1967, předložení co nejúplnější celoživotní bibliografie jeho publikovaných prací (včetně samizdatu) a rukopisných, resp. strojopisných materiálů, diachronní analýzu tohoto materiálu s úmyslem objasnit genezi autorovy reflexe ve sledovaném období. První dva aspekty, třebaš relativně samostatné hodnoty, slouží aspektu třetímu: biografická a bibliografická studie plní propedeutickou funkci ve vztahu k uchopení Zvěřinovy reflexe. Dějiny osoby a jejího díla se tak stávají dějinami poznání, jímž žila.

Studie provází Josefa Zvěřinu od narození roku 1913 do konce roku 1967. Zastavuje se tedy těsně předtím, než se politické změny promítly do církevních záležitostí a nepřímo způsobily Zvěřinovo tematické přesměrování od dějin a teorie (filosofie a teologie) umění k dogmatické teologii. Takřka pětapadesátiletý Zvěřina tu stál na prahu nové životní éry, k níž dosud dozrával. Za horizontem naší studie zůstává vše, co následovalo od roku 1968 do úmrtí v polovině roku 1990: Období 1968–1970, kdy se stal obecně známou osobností a začal se přednostně věnovat dogmatické teologii, tj. té činnosti, s níž je obvykle ztotožňován. Byl povolán, aby na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích vyučoval křesťanskou archeologii a dějiny umění, a pro tento obor se pokusil habilitovat prací, jejíž přípravě se věnoval před rokem 1968. Ve skutečnosti zde ale vyučoval i jiné teologické obory a v Katechetickém studiu se věnoval dogmatice. A již o něco málo dříve se stal vedoucím redaktorem periodika *Via: časopis pro teologii*, v němž také sám zveřejnil několik teologických pojednání. Okamžikem, kdy byl Zvěřina v rámci normalizace přinucen svá působiště opustit, se otevřelo období pastorače v Praskolesích (1970–1974) a činnosti v rámci Teologické komise při Sboru ordinářů (1970–1973). Uzavřelo se tím, že byl Zvěřina v roce 1974 zbaven státního souhlasu a státní moc jej přiměla k odchodu do důchodu a že se v roce 1975 přestěhoval z Praskoles do Prahy. Bylo spojeno s teologickým hledáním, jež se završilo nalezením cesty Agapé. Následující perioda let 1975–1989 byla vyvrcholením Zvěřinova působení. Zapojil se rozsáhle do výuky v utajovaných formách teologického studia, což jej přimělo k tomu, aby se dogmatické teologii věnoval intenzivněji a v zorném úhlu potřeb svých posluchačů. V roce 1978 odešel na jeho podnět do důchodu i Oto Mádr, který zorganizoval vydávání samizdatových periodik (zejména *Teologických textů* a *Informací o církvi*), do nichž mohl Zvěřina přispívat. Tím vším rostlo jeho renomé. Zásadní vliv na Zvěřinovo společensko-církevní postavení pak měl podpis Charty 77 a následný zápas o to, aby věřící – zejména arcibiskup František Tomášek – porozuměli

tomu, že zasazení se za lidská práva patří k poslání církve, že je třeba se komunistickému režimu tímto způsobem s odvahou postavit a že to nakonec prospěje i církvi samé. Závěr života představuje rok 1990, kdy Zvěřina stanul na prahu nové epochy v dějinách církve a společnosti, jímž dosud sloužil. A protože zde zřejmě jeho poslání skončilo, povolal jej Trojjediný Bůh 18. srpna 1990 do své náruče.

Končí-li tedy tato práce v roce 1967, je to jakési zastavení pod vrcholem a před teologicky nejzajímavější částí Zvěřinova života. Právě k tomuto údobí se totiž váží ocenění, jež byla citována výše, a slova Oto Mádra: „Není pravda, že Josef Zvěřina byl jedním z reprezentantů katolické církve u nás. Přinejmenším od sedmdesátých let byl vedoucí duchovní osobností katolické církve v Čechách a na Moravě, s vyzářováním na Slovensko i dále. A také mimo hranice církve.“¹⁹ Současně má ale chronologické omezení určitý kladný význam v tom, že je tak podtrženo dlouhé Zvěřinovo zrání, jeho „teologické žití“ a jeho dlouhodobý zájem o dějiny a teorii (filosofii a teologii) umění. Kliše, jež bez dalšího pokládá Zvěřinu za teologa a jeho reflexi identifikuje s teologií agapé, se definitivně ukazuje jako nesprávné. Druhý klad lze snad spatřovat v tom, že kniha objasňuje právě tu část Zvěřinova života, která je známa nejméně a která vzhledem ke generačnímu posunu nebývá patřičně zmiňována ani ve vzpomínkách těch, kdo jej znali a dnes o něm mohou svědčit.

Protože práce ve svém současném stavu nedovádí téma až do konce, vyhýbá se záměrně kvalitativnímu hodnocení Zvěřinových myšlenek a celistvému ocenění této osobnosti. Místo toho je připojena stručná rekapitulace vývoje jeho reflexe do daného okamžiku.

5. Členění práce do kapitol sleduje základní relativně ucelené periody Zvěřinova života, jak je lze rozpoznat z běhu událostí: cesta ke kněžství (1913–1938), období druhé světové války (1938–1945), mezi totalitami (1945–1948), střet s proticírkevním režimem (1948–1952), v područí bezpráví (1952–1965), (ne)svoloben (1965–1967), vývoj Zvěřinovy reflexe do roku 1967. Následují obvyklé závěrečné kapitoly vědecké monografie, z nichž nutno upozornit zvláště na přílohy a na bibliografii prací Josefa Zvěřiny.

Vývoj Zvěřinovy reflexe je integrován do uvedeného členění: uvnitř každé periody jsou prezentovány autorovy publikace, charakterizována a kontextualizována dominující témata, citovány stěžejní myšlenky. Z tohoto hlediska se periodizace Zvěřinova života jeví jinak. V úvodním obdo-

19 MÁDR, Oto. Josef Zvěřina, s. 160.

bí nelze zachytit žádné specifické téma (1913–1938). Následuje doba, kdy se Zvěřina soustředil zejména na teologii laického apoštolátu, teologii pozemských skutečností, filosofii marxismu, dějiny umění (1938–1952). Tato druhá perioda přinesla též základy jeho filosofie a teologie umění, jimž se pak přednostně věnoval v období třetím (1952–1967). Zde práce končí, možno však dodat, že s rokem 1968 následoval obrat k dogmatické teologii. Po počátečním hledání našel Zvěřina „novou cestu teologie“ v tom, co postupně krystalizovalo v teologii agapé (1975–1990). Celé jeho kněžství provázela též hojná publicistika dobová, tematicky velmi různorodá.

6. Nutno upozornit, že celek této práce je nesen určitou pracovní hypotézou. Spočívá v domněnce, že život a teologie Josefa Zvěřiny jsou mimořádnou ilustrací toho, co bylo nazváno *paradigmatická změna českého katolicismu*,²⁰ a tak i privilegovaným klíčem k porozumění jeho současné podobě. Jak bylo uvedeno jinde,²¹ tuto změnu paradigmatu – tedy jakéhosi obecně uznávaného, přijímaného a obhajovaného pojetí křesťanské existence – nelze postihnout žádnou jednoduchou formulí, a právě proto je tolik podnětné věnovat pozornost osobnostem, v nichž dobové dění dospělo k takřka ikonickému výrazu.

Z něho, jak se zdá, vyplývá, že proměnu českého katolicismu lze charakterizovat jako proces personalizace křesťanské existence, tedy postupného přechodu od života víry chápaného jako soubor institucionálních příslušností, formálních úkonů a direktivně přijímaných světozorných i etických názorů k životu víry, v němž je křesťan vnímán jako nezaměnitelná osoba, jejíž víra musí být osobně pravdivá právě tam, kde je začleněna do společenství církve a kde se konfrontuje se soudobým společenským děním.

Studie, která je zde předkládána, je tedy snahou o vykreslení oné paradigmatické změny, resp. personalizace českého katolicismu, o níž tu byla řeč. Spolu s tím je i vzhledem do dějin místní katolické církve v českých zemích druhé poloviny 20. století a její teologie.

7. Širší epistemologické předpoklady vztahu mezi historickými (biograficko-bibliografickými) prolegomeny a vlastním poznáním dějin teologie byly v obecné rovině objasněny jinde.²² Postačí proto shrnout: Dějiny teologie jsou ustaveny na pomezí mezi církevními dějinami a sys-

20 HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: CDK, 2005, s. 159–193.

21 NOVOTNÝ, Vojtěch. „Běda církvi...“, s. 15–16.

22 NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu*, s. 15–43.

tematickou teologií. Jako celek jsou auditivním teologickým oborem, který usiluje o uvědomělé poznání toho, jak je Boží zjevení chápáno v dějinách církve. Jejich vlastním cílem je poznání Boží pravdy, ovšem tak, že je studován specifický dějinný projev církve: reflexe věřících, její dobová podmíněnost a souvislost se zkušeností víry a učitelským úřadem. Přednostním předmětem studia je proto teologická reflexe autorů, u nichž má být dosaženo poznání o tom, jak bylo Boží zjevení pochopeno a vyjádřeno. To však předpokládá celou řadu poznatků dalších, které jsou pro historicky korektní interpretaci textů nezbytné, neboť samotná logická pravidla a principy verifikace a falsifikace nepostačují. Je zapotřebí, aby se studovala i témata, jež umožňují stanovit, kdo se teologii věnoval, jaká byla vnitřní chronologie jeho díla, jaké měl prameny, prostředky a podmínky v kontextu církve a společnosti své doby. V systematické teologické reflexi lze do jisté míry od těchto konkrétností odhlédnout a řídit se pouze tím, jak bylo Boží zjevení v dějinách vyjádřeno. Taková abstrakce nicméně předpokládá, že ona fakta a souvislosti již byly pravdivě a celistvě poznány. Teologie tedy potřebuje poznání svých dějin a toto poznání je možné pouze tak, že jsou studovány i historické realie teologické reflexe. A právě tím se zřetelně ukazuje spojitost dějin teologie s dějinami církve (v tomto případě s biograficko-bibliografickou studií).

Ve vztahu k cíli této práce nutno upřesnit, že teoretické začlenění dějin teologie nikterak neznevažuje aspekt životopisný – naopak jej hluboce integruje. Především v antropologickém smyslu: s poznatky teologa se sice setkáváme prostřednictvím objektivizovaného, materializovaného prostředku (textu), jeho četbou však dialogicky vstupujeme do původní jednoty poznání a životního příběhu autora. Integrovaná souvislost poznání a žití se v dějinách teologie prohlubuje ještě o dimenzi striktně teologickou. S jistou nadsázkou lze říci, že podobně, jako se jedno jediné Zjevení projevuje v Písmu i v živé Tradici, i živoucí sebesdílení Trojjediného Boha teologovi se projevuje jak v jeho spisech, tak i ve „slově“ jeho života²³ – aniž by tím ovšem bylo řečeno, že teologův život musí zrcadlit Boží sebesdílení se stejnou hloubkou jako jeho spisy: tato rovnováha může být porušena ve prospěch jedné či druhé strany, takže jednou může být patrna spíše hloubka reflexe o Božím tajemství, jindy zase bytostný ponor do Božího tajemství.

Totéž lze vyjádřit i tak, že život teologa je událost víry z hlediska jejího určení osobně a vztahově bezprostředního, v čase rozvrženého

23 OPATRŇY, Aleš. Eklesiologie Oto Mádra. In NOVOTNÝ, Vojtěch (ed.). *Česká katolická eklesiologie druhé poloviny 20. století*, s. 177.